

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Wydział Neofilologii

INSTYTUT
ANGLISTYKI

prof. ucz. dr hab. Izabela Szymańska
Zakład Językoznawstwa Stosowanego
i Przekładoznawstwa
Instytut Anglistyki UW

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Dziemian
pt. Reakcja czytelnicza jako instrument badania przekładów literatury fantasy. Studium
przypadku polskich przekładów *The Wee Free Men* Terry'ego Pratchetta**

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Katarzyny Dziemian jest próbą zbadania reakcji znaczącej próby czytelników na konkretne rozwiązania translatorskie metodą kwestionariuszy i uzyskania w ten sposób danych o oczekiwaniach czytelniczych (*expectancy norms*). Jako że wybrany do badania gatunek fantasy ma istotny udział w polskim rynku przekładów literatury popularnej, a badania reakcji czytelniczej są trudne i niezbyt często podejmowane, uważam projekt Doktorantki za ambitny i wartościowy.

Licząca 246 stron rozprawa zawiera spis tabel, spis wykresów, spis używanych w tekście skrótów, wstęp, cztery rozdziały, zakończenie, bibliografię (15 stron), streszczenia w językach angielskim i polskim, i wreszcie cztery załączniki, w których znajdujemy fragmenty tekstowe i formularze użyte w badaniach oraz listę grup facebookowych, z których pochodzili respondenci. Czytelnik otrzymuje więc pełen zestaw materiałów potrzebnych do sprawnej i owocnej lektury.

Struktura rozprawy została starannie przemyślana i dostosowana do zamierzenia zbadania reakcji czytelników na fragmenty dwóch polskich przekładów powieści *The Wee Free Men* Terry'ego Pratchetta. Praca jest bardzo zwarta koncepcyjnie a Autorka pewnie prowadzi czytelnika przez swój materiał. Istotność wszystkich części dla całości wywodu jest niepodważalna, a powiązania między nimi przekonujące.

W rozdziale 1 Autorka sprawnie zarysowuje tło polskiej recepcji powieści Pratchetta, która zaliczana jest zarówno do gatunku fantasy jak i do literatury dziecięcej, co otwiera ciekawe perspektywy badawcze. Doktorantka wykazuje się tu szeroką orientacją w problematyce badań na

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

przekładami dla młodych czytelników w Polsce, a także w mechanizmach i przyczynach retranslacji popularnych tytułów; interesujący jest też podrozdział o przekładach fantasy, ukazujący aktywność środowisk fanowskich. Rozdział w uporządkowany sposób porusza wiele kwestii istotnych dla późniejszej interpretacji badania, także wynikających z praktyki publikacyjnej. Trzeba też docenić, że Autorka jest wysoce świadoma problemów terminologicznych i definicyjnych, i podchodzi bardzo pragmatycznie do zdefiniowania pewnych kategorii (np. adaptacji), co jest uzasadnione empirycznym charakterem pracy.

Rozdział 2 poświęcony jest tekstom użytym w badaniu, w więc powieści *The Wee Free Men* w kontekście serii o Świecie Dysku Pratchetta i jej projektowanym adresatom, oraz dwóm polskim przekładom tego utworu i kontrowersjom wokół pierwszego z nich w środowisku fanów. Wykazując się dużą wrażliwością analityczną, Autorka przeprowadza tu też porównanie dwóch polskich tłumaczeń, w szczególności identyfikuje kluczowe obszary różnic, które zostaną potem uwzględnione we fragmentach wybranych do badania, i interpretuje je jako wynikające z różnego podejścia tłumaczy do adresata. Dane z blogów i innych źródeł internetowych na temat recepcji wśród fanów zostają zestawione z wynikami mini-badania, w którym wzięło udział sześć osób mających zawodowy kontakt z językiem angielskim. Przeprowadzenie takiego badania odbioru przekładów przez „profesjonalistów” dostarcza ciekawych danych na temat kryteriów oceny tekstów stosowanych przez różnych czytelników; uważam ten pomysł za owocny. Rozdział udanie pokazuje na podstawie konkretnych danych mnogość czynników wpływających na recepcję tłumaczenia utworu literackiego.

Rozdział 3 przedstawia wyniki badania kwestionariuszowego dotyczącego recepcji czytelniczej. Założenia, cel i konstrukcja badania są szczegółowo i rzetelnie opisane; wybór fragmentu powieści użytego w badaniu jest przekonująco uzasadniony. Autorka wspomina też o wykonanym badaniu pilotażowym i zmianach w kwestionariuszu dokonanych pod jego wpływem; choć w pełni zrozumiałe jest potraktowanie tej kwestii skrótowo w rozprawie, jest ona interesująca od strony metodologicznej i chętnie usłyszałabym od Autorki komentarz na temat wyeliminowanych pytań. Osobny podrozdział poświęcono analizie grupy respondentów pod względem wieku, płci, wykształcenia i nawyków czytelniczych. Następnie Autorka obszernie, i systematycznie przedstawia wyniki analizy w ujęciu ilościowym i jakościowym, wskazując na

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

zależności między odpowiedziami na poszczególne pytania i interpretując wyniki ostrożnie, ze świadomością relatywnej ważności różnych czynników. Rozdział świadczy o bardzo dużej sprawności metodologicznej Autorki. Analiza przynosi wartościowe dane na temat istotności różnych czynników wpływających na recepcję tekstu, takich jak jego forma językowa czy zaplecze kulturowe odbiorcy. Wartością jest tu fakt, że pytania badawcze uzyskują odpowiedzi oparte na danych od dużej grupy czytelników, potwierdzając empirycznie wnioski czy przewidywania przekładoznawców stosujących inne metody badawcze. Szczególnie interesujące zarówno z teoretycznego jak i praktycznego punktu widzenia jest potwierdzenie bardzo spolaryzowanego stosunku odbiorców do stylizacji dialektalnej. Zwraca też uwagę badanie podobieństwa efektu tekstu tłumaczonego do oryginału za pomocą pytań o odbiór cech charakterystycznych bohaterów. Wiadomo, że kwestia ekwiwalencji efektu w tłumaczeniu jest często uznawana w literaturze za kontrowersyjną ze względu na problem subiektywizmu oceny efektu przez badacza, w związku z tym chętnie poznałabym zdanie Autorki na temat szerszych możliwości zastosowania tego typu metody badania efektów tłumaczenia przez uszczegółowione pytania.

Rozdział 4, poświęcony badaniu preferencji czytelników w zakresie konkretnych rozwiązań przekładowych dotyczących zidentyfikowanych w rozdziale 2 aspektów tekstu, jest skonstruowany analogicznie do r. 3, a Autorka wykazuje się w nim tymi samymi wysokimi umiejętnościami metodologicznymi. W konstrukcji kwestionariusza widać dążenie do precyzyjnego stawiania pytań, unikania niejednoznaczności, unikania terminologii potencjalnie trudnej dla respondentów i przedstawiania respondentom klarownych opcji wyboru, co świadczy o świadomości potencjalnych problemów w pracy z tego typu narzędziem badawczym. Badanie dostarcza interesujących danych; na przykład zwraca uwagę, że komentarze respondentów dotyczą szeregu czynników znanych z badań przekładoznawczych, wskazując na ich istotność dla czytelników, na współistnienie wśród odbiorców rozbieżnych preferencji i wreszcie na rosnącą świadomość zagadnień tłumaczeniowych. Warto też podkreślić wynikające z badania różnice w oczekiwaniach i preferencjach respondentów zależne od tego, czy tekst był odbierany jako pochodzący z utworu dla dzieci czy z utworu fantasy, oraz na większe rozbieżności w oczekiwaniach dotyczących przekładu dla dzieci niż w oczekiwaniach czytelników fantasy wobec przekładów tego gatunku, co bez wątpienia ma implikacje dla badań nad normami przekładowymi,

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

na przykład wskazuje na ważność konwencji gatunkowych i zaprzecza nadmiernym generalizacjom.

Wnioski są dobrze umotywowane w świetle postawionych celów i przeprowadzonych badań. Trzeba z uznaniem podkreślić, że zarówno we wnioskach cząstkowych z rozdziałów analitycznych jak i w zamykających rozprawę wnioskach zestawiających wyniki dwóch badań Doktorantka unika pochopnych generalizacji i widzi złożoność i mnogość czynników potencjalnie wpływających na interesujące ją zagadnienia; widzi także ograniczenia wybranej metody badawczej i implikacje metodologiczne wynikające z jej badań dla możliwych przyszłych badań podobnego typu. Zamykająca rozprawę wzmianka o możliwym wpływie badań recepcji na urealnienie założeń tłumaczy, wydawców i redaktorów dotyczących oczekiwań czytelników przekładów prowokuje do dalszych pytań do Autorki, na przykład czy możliwe są badania kwestionariuszowe przedstawionego tu typu, rzetelnie opracowane statystycznie, inicjowane na szerszą skalę przez wydawców, albo czy możemy skonstruować podobne badania odbioru i preferencji dla odbiorców dziecięcych.

Przechodząc do spraw technicznych, od strony redakcyjnej główny tekst pracy został przygotowany starannie. W tekście takich rozmiarów trudno całkowicie uniknąć pomyłek edycyjnych, szczególnie literówek, lecz ich skala nie jest tu znacząca. Jedyнным poważnym błędem edycyjnym jest wystąpienie trzykrotnie podrozdziału o numerze 3.1., zarówno w spisie treści jak i w tekście.

Bibliografia jest obszerna; jej główna część (osobno wydzielono odnośniki do haseł w słownikach internetowych) liczy ponad 200 pozycji, co świadczy o dobrej znajomości pola badawczego. W spisie bibliografii i odnośnikach występuje jednak nieco pomyłek edycyjnych, dla przykładu:

- po pozycjach na literę L kończących się na str. 219 następuje 12 pozycji na litery od E do L, a więc zakłócony jest porządek alfabetyczny;
- brak liter rozróżniających dwie pozycje autorstwa Woźniak z 2012 r. (str. 226);
- na str. 37 odnośnik do Hunt 2001 bez litery, gdy w spisie występuje Hunt 2001 a i 2001b;
- w niektórych zapisach brak zakresu stron, np. na str. 219: Kubińscy 2016, Kujawska-Lis 2011, Lathey 2020;

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

- wskazanie pracy zbiorowej zawierającej przywoływany artykuł nie jest jednolite: na ogół [in:], ale czasem In lub bez tego słowa;

- w większości zapisów dotyczących książek pojawia się nazwa wydawnictwa bez miejsca publikacji, zdarza się jednak także miejsce publikacji bez wydawnictwa (np. Adamczyk-Garbowska 1988, Kwieciński 2001)

- w tekście występują odnośniki do prac nieuwzględnionych w spisie (np. Hejwowski 2015 str. 11, 69, 71, 74, Klingberg 1978 str. 24, Baldry 2004 str. 59, Marmysz 2014 str. 65, Berezowski 1997 str. 73);

- literówki w datach: str. 14 Oittinen 2010 w spisie str. 222 2000, str. 15 Adamczykowa 2018 w spisie str. 214 2008.

Od strony językowej rozprawa nie budzi zastrzeżeń; została napisana poprawną, neutralną stylistycznie angielszczyzną, odpowiednią do potrzeb dyskursu akademickiego. Potknięcia językowe są nieliczne i nie zakłócają lektury.

Powyżej wskazane niewielkie niedociągnięcia techniczne nie rzutują istotnie na zasadniczą wysoką merytoryczną wartość rozprawy. Przynosi ona wartościowe dane i implikacje dotyczące metod badania recepcji w przekładoznawstwie, a Autorka wykazała się w niej szeroką znajomością literatury przedmiotu, świetnym warształem badawczym i umiejętnością wyważonej, opartej na solidnych podstawach teoretycznych interpretacji danych.

Podsumowując, uważam, że przedstawiona do oceny praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach, wnioskuję więc o dopuszczenie mgr Katarzyny Dziemian do dalszych etapów postępowania.

prof. ucz. dr hab. Izabela Szymańska

Zakład Językoznawstwa Stosowanego
i Przekładoznawstwa
Instytut Anglistyki UW

Warszawa, 22.10.2023 r.